

Pravým polem filosofie není ani zázemí ani podzemí [2011]

Filosofie je vlastně jen určitým způsobem myslícího („myslivého“, tj. promýšlejícího) života; a tak když už jako disciplína (řehole) „žije“ v podobě „filosofování“, musí se pokoušet žít vůbec za všech okolností a za všech podmínek. Když jsou ty okolnosti nepříznivé, má to pochopitelně i vliv na to, jak je filosofování „provozováno“, ale nikdy to nemůže být omluvou pro nějak špatné nebo falešné filosofování. Proto mám za to, že zkoumat rozdíly mezi filosofováním za komunismu nebo dnes by znamenalo odvádět pozornost od toho nejpodstatnějšího, totiž od filosofie samé, přesněji: od toho, co je – řečeno s Patočkou – její „věcí“. Mám proto pochybnosti o případnosti těch nejrůznějších zaběhaných termínů, jako jsou „paralelní“ nebo „podzemní“ semináře či přímo „univerzity“, atd., a ovšem také o vhodnosti té zvolené dvojice „podzemí“ a „zázemí“. Filosofie je totiž zásadně a na prvním místě záležitostí usilovného myšlení; a myšlení je čímsi tak niterným, že to nikdy nemůže být zcela podrobeno vnější kontrole, ba ani být zcela přístupno zvnějška. Kontrolovat lze pouze to, jak se lidé chovají, a samozřejmě také, jak spolu komunikují, jak se vyjadřují, jak mluví či spíš navzájem promlouvají.

Tím ovšem vůbec není řečeno, že díky oné niterné povaze myšlení je filosofování vůči vnějším poměrům zcela imunní. Pokud jsou nicméně filosofující někdy a něčím zahrnuti do „podzemí“ (ale také jinam, třeba do emigrace aj.), může to mít vliv jen na to, jakým způsobem vystupují navenek, ale nemělo by to mít žádný podstatný vliv na samu kvalitu filosofování, tj. neměli by se např. nechat zahrnut do toho, aby si ze své filosofie udělali jeden z prostředků určitého odporu (např. proti poměrům). Právě zde vidím asi největší nebezpečí jakési falešné interpretace pořádání oněch „seminářů“ (ať bytových nebo jiných, třeba pod rouškou něčeho jiného, tj. skrývajících se za jinými aktivitami), jako by šlo především o ten „odpor“ proti režimu, proti politickým nebo jiným poměrům. O jedné věci však nemůže být pochyb: filosofie se nikdy nemůže nejen natrvalo, ale ani nadlouho vzdát veřejného působení. Ve filosofii jde v posledu vždycky o „pravdu“, a pravda nikdy nemůže nadlouho zůstat skryta, dokonce ani „pravda“ v tom starořeckém chápání, tedy jakožto „neskrytost“; rozdíl oproti starým Řekům ovšem spočívá v tom, že nakonec nejde jen o neskrytost věcí (situací, poměrů, atd.), ale především a na prvním místě o neskrytost pravdy samé. A právě ta pravda musí vycházet najevo, musí být „vyjevována“; ovšem ne jako něco, co přichází do situace a do skutečnosti nějak „navíc“, ale tak, že se vyjevuje, vychází najevo jakožto pravda o situaci a o skutečnosti. Pro tento důvod se filosof nikdy nemůže nadlouho odebrat do nějakého asyly, do ústraní nebo úkrytu, tedy ani do „podzemí“, neboť by se mu tak ztrácel vztah nejen k „celku“, ale také a hlavně k „aktuálnosti“, a zejména by

přestal být živým svědkem pravdy, která se vztahuje vždy k celku, a tedy ke „všemu“ – a potud ovšem také k filosofovi a k jeho filosofii. To vyjevování pravdy se totiž *děje* vždycky tak, že se postupně všechno *dostává* do pravého světla, totiž do jejího světla, a to tak, že se to samo *ukazuje* v tomto světle (je totiž možné i nepravé, falešné vyjevování, nepravé *jevení*, tj. mylné zdání). Není tomu tak, že filosof přistupuje k pravdě zvnějšku, jako k nějaké věci, k nějakému před-mětu, ale přistupuje (má přistupovat) ke skutečnostem tak, že se do světla *téže* pravdy staví vždy také sám, tedy spolu s těmi skutečnostmi.

Proto si nemyslím, že změna politické situace po listopadu '89 znamenala právě ve filosofii „přechod z podzemí do zázemí“ (dokonce ani přechod z „nesvobody do svobody“ atd.). Filosofie žila a byla pěstována po celou dobu „komunistického režimu“, aniž by bylo možno říci, že byla prostě jen produktem či ozvěnou „politického klimatu“ (to by byl stejný nesmysl, jako že byla jen „ideologickou nadstavbou“, jak říkali pseudo-marxisté, tj. engelsisté). Že na školách (včetně vysokých) a v institucích živořila, bylo způsobeno jejím špatným pěstováním; pokud někdo chtěl vytrvat v jejím pěstování na úrovni, mohl se o to pokusit; a někteří se pokoušeli, a dokonce i uspěli. Tak třeba Karel Kosík vydal svou *Dialektiku konkrétního* (což je nepochybně opravdová filosofie, a to na velmi dobré úrovni) pouhých 15 let po komunistickém únorovém převratu, a udělal to nikoli tak, že by se na veřejnost vynořil z nějakého „podzemí“, ale naopak jako marxista z přesvědčení a vlastně z řad tehdy etablované skupiny filosofů. Srovnáme-li to s dnešní situací, vidíme, že navzdory četné po listopadu u nás publikované původní české filosofické literatuře nevyšlo ani po 22 letech nic, co by někdo s autoritou mohl prohlásit za „filosofii naší doby“ (jak to kdysi o *Dialektice konkrétního* řekl Jan Patočka). Jak to, že ta „naše“ svoboda originálnímu filosofování (zatím) příliš nesvědčí?

Až do své smrti také Jan Patočka žil a působil filosoficky takovým způsobem, že dnes může být vydáváno celé jeho dílo, aniž by bylo možno je charakterizovat jako něco, co vznikalo jen v „podzemí“, i když zajisté velká část nemohla být ve své době publikována (hlavně u nás); a přitom evidentně nešlo o marxistu, dokonce ani „zdánlivého“, jen předstíraného. I když Patočka zůstává u nás nesrovnatelně na špičce filosofické tvorby celé doby „reálně socialistického“ režimu a jeho „politického klimatu“, je nepochybné, že ani v té již dávno minulé době nebyl sám, kdo filosofii pěstoval i jinak než jako marxisticky orientovaný myslitel. Proč se o takových myslitelích málo ví, proč se o nich nepíše, proč se jimi častěji nezabývají studenti na filosofických fakultách ve svých pracích (a proč je k tomu jejich učitelé nevedou, ale spíše jim to vymlouvají, když to mají v úmyslu)? To je však také dnes opět záležitostí „politického klimatu“ a „veřejného zájmu“, tedy významné složky onoho tzv. „zázemí“ filosofie. Vydávání souborných Patočkových spisů, s nímž se začalo v příznivém

polistopadovém období (a pro něž se asi stále nesnadněji budou hledat „sponzoři“), by mohlo být ne-li dnes, tedy zítra nebo pozítří ohroženo stejně, jako tomu bylo v minulosti s vydáváním třeba spisů Husových, Komenského nebo Masarykových. Život a zejména působení a vliv různých filosofí jsou vnějšně velmi závislé na zájmu veřejnosti; a klidně si můžeme přiznat, že většinou bohužel jen na zájmu relativně malé části veřejnosti, dokonce pak velice malého počtu veřejně a politicky aktivních „předáků“. „Svobodu“ si dnes mnozí lidé vykládají „libertinsky“ tak, že si svou životní cestu mohou vybrat jen po svém, a že se ke všemu ostatnímu (a všem ostatním) mohou „svobodně“ obrátit zády. (Že to tak většinou není principiálně vůbec možné, jim dnes nikdo nevyloží, ostatně i proto, že oni většinou nerozumějí ani sami sobě, ani tomu, co vlastně chtějí, neboť jim k tomu chybí vhodné myšlenkové prostředky.)

Je třeba si ovšem učinit náležité jasno o nejvlastnější povaze opravdové filosofie, protože skutečnou, „pravou“ filosofii (Platónovou *orthé filosofía*) ještě zdaleka není všechno, čemu se tak říká, a filosofem není každý, kdo se za něho sám považuje, ba ani každý, kdo se zdá být filosofii nadšen, a rozhodně ne každý, kdo je jako filosof dokonce zaměstnán a placen. Problémem už je sama institucionalizace „filosofie“ jako placeného (akademického nebo školského) zaměstnání, neboť ta objektivně i subjektivně, ale nutně redukuje, zkracuje filosofujícím jejich myšlenkovou svobodu: filosof se stává existenčně závislým na právě platných zvycích a pravidlech, na akademickém provozu, na úřednicích, ve výjimečných případech dokonce přímo na veřejnosti a mediálních tlacích. Tomu všemu se nezávislé „semináře“ mohly snadno vyhnout, i když na druhé straně byly zase vystaveny jiným tlakům. Odhlédneme-li od motivace těch, kdo „domácím seminářům“ materiálně pomáhali (doma i ze zahraničí), bylo možné (nikoli samozřejmé) si zachovat při pěstování filosofie vysokou míru svobody, jaká je dnes nepředstavitelná. Možná, že pro mnohé účastníky bylo toto pozoruhodné ovzduší svobody ještě mnohem atraktivnější než samo filosofování, které ostatně nikdy nemohlo jít do takové hloubky, aby splňovalo ty pravé (dokonce ani ty pouze tradiční) nároky. Velkou výhodou bylo také to, že nejen většina mladých účastníků, ale pravidelně i ti, co semináře vedli a jakoby „vyučovali“, se museli živit něčím jiným. Ať už si to všichni uvědomovali nebo ne, byla to velká zkušenost, že filosofie primárně není a nesmí být prostředkem „úživy“, a že akademická kariéra nemusí být nutným předpokladem dosahování výšek a hloubek filosofování; právě to by mělo zůstat v naší dobré paměti. Zajisté platí i to, že vnější podmínkou je *scholé*, uvolnění od každodenního „obstarávání“ základních životních potřeb, ale to má nutně své meze v tom, že takové uvolnění samo o sobě ještě k (opravdové) filosofii nevede (a může ho být – a také bývá – využito nebo i zneužito jinak). Sama zkušenost s tím, že člověk-filosof nemusí a nechce vynikat

v *zaměstnání*, ale že si své nejlepší síly soustřeďuje k činnostem, k nimž se cítí *povolán* a jimiž se neuchází o uznání a přízeň ani zaměstnavatele či šéfa, ba ani o uznání veřejnosti a jejích institucí, a v krajním případě dokonce ani o uznání „filosofické veřejnosti“, ale že mu někdy může postačit porozumění několika podobně smýšlejících kolegů (a nemusí to být souhlas), byla tehdy a je i dnes čímsi mimořádným (a právě v tom nám sympatie a pomoc ze zahraničí mohla být nanejvýš morální oporou, zatímco věcně i materiálně musela zůstat jen něčím prostředním, i když velmi užitečným). Komu tehdy šlo opravdu o filosofii, ten toho po listopadu nenechal a nezačal se přizpůsobovat obecným trendům (podobně jako filosofování nenechal ten, kdo byl ať už po únorovém převratu 1948 nebo po vpádu vojsk v rámci „normalizace“ ze svého „odborného“ místa vyhozen).

Přechod ze stále víc upadajícího a chátrajícího prostředí tzv. normalizace do jakéhosi „uvolnění“, kterému chyběl pevnější rámec takřka ve všech směrech a který dovoľoval až neuvěřitelné deviace, ba i trestní činy a zločiny, pokud nebyly okamžitě příliš nápadné a drastické, se velmi zvláštním způsobem projevoval právě také ve filosofii, zejména pak na univerzitní půdě. Na jedné straně se silně projevovala averze proti filosofii vůbec, skrývající se za protikomunistickými a protimarxistickými hesly (viz např. pokus o zrušení Rádlem založené katedry filosofie na přírodních vědách, aj. pod.), a na druhé straně byla filosofie na vysokých školách (zejména nových) jakoby „zachraňována“, aniž bylo k dispozici dost skutečných filosofů. Situace byla ještě zhoršena neorganickým množováním univerzit, jimž většinou chyběli řádní odborníci i v jiných oborech, natož ve filosofii. Porozumění, oč vlastně ve filosofii jde, katastrofálně v minulosti narušené jednosměrně prosazovanou ideologizací (a tedy odfilosofičtíváním) všech oborů, bylo znovu nebo ještě dále mateno až ničeno nejrůznějšími instrukcemi a opatřeními organizačními; zvrhlé chápání „normativní“ úlohy trhu ve všech směrech bez výjimky likvidovalo poslední zbytky opravdové filosofičnosti intenzivní, přímo sofistickou „masáží“, které podlehli i lidé z filosofického hlediska snad perspektivní. V tomto ohledu nová „svobodná“ éra bez náležitého „převratu“ všeobecného smýšlení takřka organicky navazovala na předcházející éru „normalizace“, zejména ovšem tím, že byly nadále („postmoderně“) podvraceny i všechny autochtonně filosofické (ostatně i vůbec univerzitní) „hodnoty“, i ty nejvyšší, dokonce pak sama „pravda“. (A to s nemalou oporou a pomocí ze zahraničí.) Filosofie je – řečeno dnešním slovníkem – láskou k pravdě a touhou po ní; filosofie, která rezignuje na pravdu nebo pravdu prostě odhodí jako nedůležitou, se nutně stává sofistikou.)

Pokud jde o filosofii, bylo a je v prvních desetiletích po „té změně“ (moc mi konvenuje německé „nach der Wende“, které rozhodně nemate slovy

jako „revoluce“, „převrat“ a podobně) do jisté míry pochopitelné, že u starších masově docházelo k „překabátění“, zatímco mladší se vydávali do světa, kde nalézali věci, o kterých nanejvýš jen slýchávali – a pak s tím suverénně přicházeli zpět domů. V tak nepříznivých podmínkách bylo a ještě je asi nezbytné trpělivě čekat ne po dvě, ale spíš po tři generace, než si nejmladší filosofové začnou uvědomovat, jak je pro každé opravdové filosofování a pro jeho náležité zakotvení a „zakořenění“ nezbytné najít a vybírat vlastní (tj. aktivně přivlastňované) tradice ve spodních proudech a hlubinách „řeči“, a to nejde jinak než přes docela určitý jazyk, v našem případě přes češtinu, také starou (a leckdy také přes slovenštinu), a protože v Evropě to nejde a nepůjde jinak, i přes němčinu, francouzštinu atd., latinu, zejména však přes starou řečtinu (tj. nenechávat to jen filologům, ani jen klasickým filologům; mladí lidé, kteří se orientují jen nebo převážně na angličtinu, by neměli své plány s filosofií vůbec spojovat). A znovu si vysoce musíme vážit toho, že alespoň teologické fakulty trvají na hebrejštině, čímž se stávají nezastupitelnými pro evropskost našich universit. Konkrétně pak to pro české filosofy v nejbližší době znamená pronikavě zvýšit úsilí o navazování na domácí tradice, a ovšemže ne ve smyslu muzeálním nebo jen pro zachovávání nějakého filosofického „skanzenu“.

Last not least: po celou dobu paralelně s nezbytným zvyšováním úrovně českého filosofického myšlení je třeba pečovat i o zvyšování úrovně českého (a protože jsme Evropany, všeobecně evropského – na to si musíme zvykat) myšlení vůbec. Filosofie není primárně ani cíleně záležitostí akademickou; jejím pravým místem, kde má být vždy aktivně přítomna, je veřejný prostor, agora, náměstí a ulice. Pořádné, pravé filosofie je zapotřebí především všude v obci, uprostřed naléhavých občanských záležitostí; a opět ne kdekoli, ale na místech nejdůležitějších, kde se něco rozhoduje dopředu, kde jde o budoucnost, tedy na „frontě“ (nikoli v „zázemí“). Tady je ovšem třeba důrazně připomenout, že úkolem filosofie není říkat občanům ani politikům, vědcům atd. to, co chtějí slyšet, a už vůbec ne nějak vyhovovat jejich přáním a domnělým potřebám. To, čeho je občanům a obci nanejvýš zapotřebí, je lepší porozumění tomu, co je pravé a správné, co je spravedlivé a „po právu“ – a takového lepšího porozumění nelze dosahovat přes politiky ani jejich prostřednictvím, neboť i politikové a jejich politika (koncepce i praxe), podobně jako celá obec se musí vždy znovu dostávat do pravého světla, tj. do světla pravdy. A historická zkušenost říká, že až dosud bylo takřka vždy nutno napomáhat světlu pravdy proti etablované, „technické“ politice a jejím politickým „aktérům“, zatímco širší respekt k tomu, co je tím „pravým“, bylo a i napříště bude možno očekávat jen v dobách jakési „plasticity“, tj. v relativně krátkých obdobích společenských a politických zvratů (velkých nebo raději malých), na které mají být filosofové vždy

znovu připraveni a vybaveni. Filosofie, resp. filosofové, kteří zůstávají příliš dlouho ve své myšlenkové laboratoři (které se ovšem nikdy nemohou nadlouho vyhýbat – ta je totiž tou snad nejdůležitější složkou filosofického „zázemí“), natož na svých akademických „židlích“ a „křeslech“, a pěstují *jen* filosofii katedrovou, akademickou, tj. nikoli filosofii tázavou a štouravou, se proti pravé filosofii proviňují, a budoucí generace jejich viny (vlastně skutečné „hříchy“) nepochybně rozpoznají, zajisté opět jen za pomoci nových filosofů – pokud si ovšem aspoň lepší část budoucí společnosti zachová trochu respektu i vůči takovým příštím filosofům, jejichž poselství bude nejednou muset být i tvrdé a nepříjemné.

(Písek, 7. 5. 2011.)

Předchozí verze:

Vlastní místo filosofie není ani v podzemí, ani v zázemí

Na zadané otázky nemohu odpovídat ani stručně, ani přesně, aniž bych upřesnil, jak chápu některé „skutečnosti“, k nimž se vztahují. Především si nemyslím, že změna politické situace po listopadu '89 znamenala ve filosofii „přechod z podzemí do zázemí“ (dokonce ani přechod z „nesvobody do svobody“ atd.). Filosofie žila a byla pěstována po celou dobu „komunistického režimu“, aniž by bylo možno říci, že byla prostě jen produktem či ozvěnou „politického klimatu“ (to by byl stejný nesmysl, jako že byla jen „ideologickou nadstavbou“, jak říkali pseudo-marxisté, tj. engelsisté). Že na školách (včetně vysokých) a v institucích živořila, bylo způsobeno jejím špatným pěstováním; pokud někdo chtěl vytrvat v jejím pěstování na úrovni, mohl se o to pokusit; a někteří se pokoušeli, a dokonce i uspěli. Tak třeba Karel Kosík vydal svou *Dialektiku konkrétního* (což je nepochybně opravdová filosofie, a to na velmi dobré úrovni) pouhých 15 let po komunistickém převratu, a udělal to nikoli tak, že by se na veřejnost vynořil z „podzemí“, ale jako marxista z přesvědčení a vlastně z etablované skupiny filosofů. Srovnáme-li to s dnešní situací, vidíme, že navzdory četné (možná až nadpočetné) po listopadu u nás publikované české filosofické literatuře nevyšlo ani po 22 letech nic, co by někdo s autoritou mohl prohlásit za „filosofii naší doby“ (jak to kdysi o *Dialektice konkrétního* řekl Jan Patočka). Jak to, že ta „naše“ svoboda původní filosofii (zatím) příliš nesvědčí?

Až do své smrti také Jan Patočka žil a působil filosoficky takovým způsobem, že dnes může být vydáváno celé jeho dílo, aniž by bylo možno je charakterizovat jako něco, co vznikalo jen v „podzemí“, přestože velká část nemohla být ve své době publikována (hlavně u nás), a přitom zajisté nešlo o marxistu, dokonce ani „zdánlivého“, jen předstíraného. I když nesrovnatelně zůstává na špičce filosofické tvorby celé doby „reálně socialistického“ režimu a jeho „politického klimatu“, je nepochybné, že ani v té již minulé době nebyl sám, kdo filosofii pěstoval jinak než jako marxisticky orientovaný myslitel. Proč se o takových myslitelích málo ví, proč se o nich nepíše, proč se jimi nezabývají (nebo aspoň více) studenti na filosofických fakultách ve svých pracích (a proč je k tomu jejich učitelé nevedou, ale spíše jim to vymlouvají, když to mají v úmyslu)? To je však i dnes opět záležitostí „politického klimatu“ a „veřejného zájmu“, tedy významné složky onoho tzv. „zázemí“ filosofie. Vydávání souborných Patočkových spisů, s nímž se začalo v příznivém polistopadovém období (a pro něž se asi stále nesnadněji budou hledat „sponzoři“), by mohlo být ne-li dnes, tedy zítra nebo pozítří ohroženo stejně, jako tomu bylo v minulosti s vydáváním třeba spisů Husových, Komenského nebo Masarykových.

Život a zejména působení a vliv různých filosofí jsou vnějšně velmi závislé na zájmu veřejnosti; a klidně si můžeme přiznat, že většinou bohužel jen na zájmu relativně malé části veřejnosti, dokonce pak velice malého počtu veřejně a politicky aktivních „předáků“. „Svobodu“ si dnes mnozí lidé vykládají „libertinsky“ tak, že si svou životní cestu mohou vybrat po svém, a že se ke všemu ostatnímu mohou „svobodně“ obrátit zády. (Že to tak někdy není vůbec možné, jim dnes nikdo nevyloží, protože oni většinou nerozumějí ani sami sobě, ani tomu, co vlastně chtějí, neboť jim k tomu chybí vhodné myšlenkové prostředky.)

Je třeba si ovšem učinit náležitě jasno o nejvlastnější povaze opravdové filosofie, protože skutečnou (pravou) filosofií ještě zdaleka není všechno, čemu se tak říká, a filosofem není každý, kdo se za něho sám považuje, ba ani každý, kdo se zdá být filosofií nadšen, a rozhodně ne každý, kdo je jako filosof dokonce zaměstnán a placen. Problémem už je sama institucionalizace „filosofie“ jako placeného (akademického nebo školského) zaměstnání, neboť ta objektivně i subjektivně redukuje, zkracuje filosofujícím jejich myšlenkovou svobodu: filosof se stává existenčně závislým na zvycích a pravidlech, na akademickém provozu, na úřednicích, ve výjimečných případech dokonce přímo na veřejnosti a mediálních tlacích. Tomu všemu se nezávislé „semináře“ mohly snadno vyhnout, i když na druhé straně byly zase vystaveny jiným tlakům. Odhlédneme-li od motivace těch, kdo „domácím seminářům“ materiálně pomáhali (doma i ze zahraničí), bylo možno (nikoli nutno) si zachovat při pěstování filosofie vysokou míru svobody, jaká je dnes nepředstavitelná. Možná, že pro mnohé účastníky bylo toto pozoruhodné ovzduší svobody ještě mnohem atraktivnější než samo filosofování, které ostatně nikdy nemohlo jít do takové hloubky, aby mohlo vyhovovat těm pravým (dokonce ani těm tradičním) nárokům. Velkou výhodou bylo také to, že nejen většina mladých účastníků, ale pravidelně i ti, co semináře vedli a „vyučovali“, se museli živit něčím jiným. Ať už si to všichni uvědomovali nebo ne, byla to velká zkušenost, že filosofie primárně není a nesmí být prostředkem „úživy“, že akademická kariéra nemusí být nutným předpokladem dosahování výšek a hloubek filosofování. Zajisté zůstává v platnosti to, že vnější podmínkou je *scholé*, uvolnění od každodenního „obstarávání“ základních životních potřeb, ale to má nutně své meze v tom, že takové uvolnění samo o sobě ještě k filosofii nevede (a může ho být – a také bývá – využito nebo i zneužito jinak). Sama zkušenost s tím, že člověk-filosof nemusí a nechce vynikat v zaměstnání, ale že si své nejlepší síly soustřeďuje k činnostem, jimiž se neuchází o uznání a přízeň ani zaměstnavatele či šéfa, ba ani o uznání veřejnosti a jejích institucí, ale v krajním případě ani o uznání „filosofické veřejnosti“, ale že mu může postačit porozumění (a nemusí to být souhlas) několika podobně smýšlejících kolegů, byla tehdy a je i dnes čímisi mimořádným (a právě v

tom nám sympatie a pomoc ze zahraničí mohla být pouze morální oporou, věcně i materiálně musela zůstat jen něčím prostředčím, i když užitečným). Komu tehdy šlo opravdu o filosofii, po listopadu toho nenechal a nezačal se přizpůsobovat obecným trendům (podobně jako filosofování nenechal ten, kdo byl ať už po únorovém převratu 1948 nebo po vpádu vojsk v rámci „normalizace“ ze svého místa vyhozen).

Přechod ze stále víc upadajícího a chátrajícího prostředí tzv. normalizace do jakéhosi uvolnění, kterému chyběl pevnější rámec takřka ve všech směrech a který dovozoval až neuvěřitelné deviace až zločiny, pokud nebyly okamžitě příliš nápadné, se velmi zvláštním způsobem projevoval právě také ve filosofii, zejména pak na univerzitní půdě. Na jedné straně se silně projevovala averze proti filosofii vůbec, skrývajíc se za protikomunistickými a protimarxistickými hesly, a na druhé straně byla filosofie na vysokých školách zachraňována, aniž by bylo dost skutečných filosofů. Situace byla ještě zhoršena neorganickým množováním univerzit, jimž většinou chyběli odborníci i v jiných oborech. Porozumění, oč vlastně ve filosofii jde, katastrofálně narušené jednosměrně prosazovanou ideologizací (a tedy odfilosofičtváním) všech oborů, bylo ještě dále mateno až ničeno nejrůznějšími instrukcemi a opatřeními organizačními; zvrhlé chápání „normativní“ úlohy trhu ve všech směrech bez výjimky likvidovalo poslední zbytky filosofičnosti intenzivní sofistickou „masáží“, které podlehl i lidé z filosofického hlediska snad perspektivní. V tomto ohledu nová „svobodná“ éra bez „převratu“ všeobecného smýšlení takřka organicky navazovala na předcházející éru „normalizace“, zejména ovšem tím, že byly nadále („postmoderně“) podvraceny i všechny autochtonně filosofické „hodnoty“, i ty nejvyšší, dokonce pak sama „pravda“. (A to s nemalou oporou ze zahraničí.)

Pokud jde o filosofii, bylo a je v prvních desetiletích po „změně“ (moc se mi líbí německé „nach der Wende“, které rozhodně nemáte slovy jako „revoluce“, „převrat“ a podobně) do jisté míry pochopitelné, že u starších masově docházelo k „překabátění“, zatímco mladší se vydávali do světa, kde nalézali věci, o kterých jen slýchávali – a pak s tím suverénně přicházeli zpět domů. V tak nepříznivých podmínkách bylo a ještě je asi nezbytné trpělivě čekat ne po dvě, ale spíš po tři generace, než si nejmladší filosofové začnou uvědomovat, jak je pro každé opravdové filosofování a pro jeho náležité „zakořenění“ nezbytné najít a vybírat vlastní (tj. přivlastňované) tradice v hlubinách „řeči“, a to nejde jinak než přes docela určitý jazyk, v našem případě přes češtinu (leckdy také přes slovenštinu), a protože v Evropě to nejde jinak, i přes němčinu, francouzštinu atd., latinu, zejména však přes starou řečtinu (tj. nenechávat to jen filologům, ani jen klasickým filologům; mladí lidé, kteří se orientují jen nebo převážně na angličtinu, by neměli své plány s filosofií vůbec spojovat). Konkrétně pak to pro české filosofy v nejbližší

době znamená pronikavě zvýšit úsilí o navazování na domácí tradice, a ovšemže ne ve smyslu muzeálním nebo pro zachovávání nějakého filosofického „skanzenu“.

Last not least: po celou dobu paralelně s nezbytným zvyšováním úrovně českého filosofického myšlení je třeba pečovat i o zvyšování úrovně českého (a protože jsme Evropany, všeobecně evropského – na to si musíme zvykat) myšlení vůbec. Filosofie není primárně ani cíleně záležitostí akademickou; jejím pravým místem, kde má být vždy přítomna, je veřejný prostor, agora, náměstí a ulice. Pořádné, pravé filosofie je zapotřebí především všude v obci, uprostřed občanských záležitostí. Ale tady je třeba jen připomenout, že úkolem filosofie není říkat občanům ani politikům to, co chtějí slyšet, a už vůbec ne nějaké vyhovování jejich přáním a potřebám. To, čeho je občanům a obci nanejvýš zapotřebí, je lepší porozumění tomu, co je pravé a správné, co je spravedlivé a „po právu“ – a takového lepšího porozumění nelze dosahovat politikům ani jejich prostřednictvím, neboť i politikové a jejich politika, podobně jako celá obec se musí vždy znovu dostávat do pravého světla, tj. do světla pravdy. A historická zkušenost říká, že až dosud bylo takřka vždy nutno napomáhat světlu pravdy proti „technické“ politice a jejím politikům, zatímco respekt k tomu, co je tím „pravým“, bylo a i napříště bude možno očekávat jen v krátkých obdobích společenských a politických zvratů (velkých nebo aspoň malých). Filosofie a filosofové, kteří zůstávají příliš dlouho ve své myšlenkové laboratoři, natož na svých akademických „židlích“ a „křeslech“, a pěstují jen filosofii katedrovou, se proti pravé filosofii proviňují, a budoucí generace jejich viny vždycky rozpoznají, pokud si ovšem společnost zachová respekt i vůči takovým příštím filosofům, jejichž poselství bude zase často i tvrdé a nepřijemné.

Osobně musím přiznat, že se mi po těch „domácích“ seminářích čas od času trochu stýskává. Také proto jsem s porozuměním a potěšením vyslechl od dcery zprávu o tom, že se docela pravidelně může účastnit schůzek zájemců střední a starší generace v jednom městečku na okraji Paříže, kde se hovoří o všem možném, chodí se na vycházky i na výstavy, ale kam si zvou i různé přednášející – a mezi nimi občas i filosofy. Možná, že by o nějakou dobu filosofických diskusních kroužků s přednáškami mohl být dnes po tolika letech také znovu zájem. A možná, že by nemuselo jít jen o střední a starší generaci, ale třeba i o mladé lidi. Nesmělo by to však mít charakter ekonomického podnikání s cílem zaplatit přednášející, místnost, eventuelní obsluhu – a ještě vydělat pro nějakou organizaci. Asi by se to mělo pomalu začít zkoušet.

--- --- ---

A teď co zůstalo nepoužito (protože se mi to zrovna nějak znelíbilo) – mám něco z toho ještě někam nějak „zastrčit“?

Filosofie je vlastně jen určitým způsobem myslícího („myslivého“) života; a tak když už jako disciplína (řehole) „žije“ v podobě „filosofování“, musí se pokoušet žít za všech okolností a za všech podmínek. Když jsou ty okolnosti nepříznivé, má to pochopitelně i vliv na to, jak je filosofování „provozováno“, ale nikdy to nemůže být omluvou pro samo špatné nebo falešné filosofování. Proto mám za to, že zkoumat rozdíly mezi filosofováním za komunismu nebo dnes by znamenalo odvádět pozornost od toho nejpodstatnějšího, totiž od filosofie samé, tj. od toho, co je – řečeno s Patočkou – její „věcí“. Mám proto pochybnosti o případnosti těch nejrozumnějších zaběhaných termínů, jako jsou „paralelní“ nebo „podzemní“ semináře či přímo „univerzity“, atd., a ovšem také o vhodnosti té vámi zvolené dvojice „podzemí“ a „zázemí“. Filosofie je totiž zásadně a na prvním místě záležitostí myšlení; a myšlení je čímsi tak niterným, že to nikdy nemůže být zcela podrobena vnější kontrole. Kontrolovat lze pouze to, jak se lidé chovají, a samozřejmě také, jak se vyjadřují, jak spolu komunikují, jak mluví či spíš promlouvají.

Tím ovšem vůbec není řečeno, že díky oné niterné povaze myšlení je filosofování vůči vnějším poměrům zcela imunní. Pokud jsou nicméně filosofující někdy a něčím zahrnuti do „podzemí“ (ale také jinak, třeba do emigrace aj.), může to mít vliv jen na to, jakým způsobem vystupují navenek, ale nemělo by to mít žádný podstatný vliv na samu filosofičnost jejich myšlení, tj. neměli by se např. nechat zahrnut do toho, aby si ze své filosofie udělali jeden z prostředků odporu. Právě zde vidím asi největší nebezpečí jakési falešné interpretace pořádání oněch „seminářů“ (ať bytových nebo pod rouškou něčeho jiného, nějakých jiných aktivit), jako by šlo především o ten „odpor“ proti režimu, proti poměrům. O jedné věci však nemůže být pochyb: filosofie se nikdy nemůže nejen natrvalo, ale ani nadlouho vzdát veřejného působení. Ve filosofii jde v posledu vždycky o „pravdu“, a pravda nikdy nemůže nadlouho zůstat skryta, dokonce ani „pravda“ v tom starořeckém pojetí, tedy jakožto „neskrytost“; rozdíl oproti starým Řekům ovšem spočívá v tom, že nakonec nejde jen o neskrytost věcí (a situací, poměrů, atd.), ale především a na prvním místě o neskrytost pravdy samé. A pravda musí vycházet najevo, musí být „vyjevována“; ovšem ne jako něco, co přichází do situace a do skutečnosti nějak „navíc“, ale tak, že se vyjevuje jako pravda o situaci a o skutečnosti. Potud se filosof nikdy nemůže odebrat do nějakého asyly, do úkrytu, tedy ani do „podzemí“, neboť by tak ztrácel vztah k „celku“, a zejména by přestal být svědkem pravdy, která se právě vztahuje vždy také k celku, ke „všemu“ – a potud také k filosofovi a k jeho filosofii. To vyjevování pravdy se totiž *děje* vždycky tak, že se postupně všechno dostává do pravého světla, totiž do jejího světla, a tak že se samo vyjevuje v tomto světle.

To byl pro mne kdysi v r. 1980 hlavní důvod, proč jsem – po Tominově rozhodnutí emigrovat – převzal to nejdůležitější z jeho „veřejného“

způsobu domácích seminářů, vlastně každotýdenních diskusních schůzek s filosofickým výkladem, které vůbec neměly být utajovány (do té doby jsem se sám také snažil o maximální nenápadnost, i když asi marně). Narušování schůzek ze strany policie bylo jistě nepříjemné, ale skutečně neblahé bylo v tom, že mohlo ovlivňovat motivaci účastníků: účast se stávala protestem spíš než výrazem zájmu o filosofii. Přednášky zahraničních filosofů byly povzbuzením, ale často se stávaly také z jejich strany jakousi politickou demonstrací (nezřídka i pro domo). Pro účastníky často vyvolávaly trochu zmatek v hlavách pro nahodilou různost témat a přístupů k nim. (Holandané si to brzo uvědomili a někteří jezdili na soustavnější několikadenní večerní práci na určitém tématu.)

Ideologické totalitářství není až vynálezem bolševiků, ale – třeba na rozdíl od fašismu a nacismu – představuje jakousi opožděnou deviaci středověké ideologizace křesťanství.

Filosofie vlastně není žádný „obor“, ale je to způsob života, a tudíž i myšlení, neboť filosofie je především záležitostí myšlení, ovšem myšlení, které má pro život nejen závažné důsledky, ale které je rozhodující pro životní orientaci. Na druhé straně je filosofie také infekcí, jakousi zvláštní nákazou, které se dokáže ubránit jen ten, kdo myslí omezeně (což může být i „vědec“ – to by bylo třeba blíže přezkoumat; jde o jakousi základní schopnost filosofického „vnímání“ či spíš „pojímání“, reagování na filosofémata jinak než pouhým odmítáním). (Zatímco organismus se biologicky brání proti nákaze tím, že si vytváří protilátky, myslící člověk se tím, že si vytváří jakési „protilátky“ proti filosofii, jen dále a víc jakoby do ní „propadá“, že se do filosofie ještě víc „boří“, neboť proti filosofii, která se nám nezdá, se můžeme bránit jen tím, že si osvojujeme nebo sami vytváříme, budujeme filosofii jinou, pokud možno „lepší“, tj. schopnou své odmítnutí té filosofie kritizované zdůvodnit.)

Filosofovat v „podzemí“ a filosofovat na universitách, tedy v „nadmě“, to není či nemusí být tak rozdílné. Má to dokonce něco společného, totiž v tom, že to ovlivňuje rozsah i povahu svobody, bez které opravdové filosofování není možné.

Filosofie je myšlenkový způsob orientace ve světě (ve velmi komplikovaném světě přírody, společnosti, kultury i samého myšlení); v určitém stupni a rozsahu takovou orientaci potřebuje každý, ale čím komplikovanější je svět a život v něm, tím větší nároky jsou na filosofii a její úroveň kladeny.

Filosofie se dokáže obejít jak bez speciálních ústavů, tak bez univerzitních stolic, ale rozhodně je potřebuje, má-li být pěstována na

úrovni. Filosofie se také obejde bez škol a institucí, ale pak se často musí obnovovat tak, že začíná znovu. Skutečné dějiny filosofie jsou možné jen tak, že se filosofové vyrovnávají nejen se současníky, ale také se staršími a dokonce nejstaršími filosofickými mysliteli; toto povědomí je staré, známe je už z doby před Sókratem. Nově myslit může i nejnadanější filosof pouze tak, že se nějak „odráží“ od vynikajících myslitelů starších. A zároveň platí, že všechny ty návraty ke starším filosofům jsou důležité také proto, že s každým novým filosofickým programem a širším konceptem se otvírají nové možnosti, jak lépe a do větší hloubky porozumět programům a konceptům starším, jak v nich najít křížovatky nebo rozcestí, na kterých se filosofové dějinně mohli dát jinudy – a tak to potom zkusit aspoň dodatečně udělat za ně.

--- --- ---

atd. – další už neuvádím vůbec.